

سەربكەوئیت تەنھا ریڭگایەکی زۆر بەزەحمەتی ھەبە بۆ بە سەركەوتنی قەلایەكە، ھەمووكەس بەسەر بکەوئیت گۆرپەپانەكە ی سەرقەلای بچووكترە:

بەیتی شیخە سەنعان: بەیتی ئەم دەقمە لەزار گوتنی (ئەمین حامد زییر) وەرگرتوو ھەخوئیندەوارە دانیشتوی گوندی کە لەدێرە لەدایک بووی ١٩٥٤ وەکو دەقیکی فۆلکلۆری بەئەمانەتەو ھەنوسیمەو ھەگەل کەمێک دەستکاری کردن، لێرەو لەوی باسی شیخی سەنعانی کراو، بەلام ناوھەرۆکی دەقەکان وەکو ئەو دەقی نەبوو، ئومێدەوارم سووذبەخش بێت خزمەتیکی کەمی فۆلکلۆری کوردیم کردبێت.

پەراویزەکان:

١- گریز = لیکاو، لیک

٢- ماقۆر = پیرەبەرازی نێر

٣- بیلەك: قەلەم، بن گەر، کەور ماموئیس: ناوی چەند گوندیکە دەکەونە دەورو بەری گوندی کە لەدێرێ.

٤- کەور ماموئیس: بەرامبەر گوندی کە لە دێرە بەدووری ٥ کم دەکەوئیتە سەر ئاوی زێ بەلای رۆژ ھەلاتەو ھە.

فەرھەنگۆکی داستانی کوردەواری

داستانی قەلای دەم

ئ

ئاخرەت: قیامەت: دوارۆژ

ئاخفت: دوا قسە ی کردەو ھ

ئاڤ: ئا

ئاڤاکر: ئاوەدانی کرد

ئاوایی: ئاوەدانی

ئەزىيەنى: گەورەم

ئەقرو: ئەمپو

ئەمىن: دەست: پاك

ئەوليا: وەلى: ئىياوى: خواناس

ئورمىي: ورمى (رەزائىيە) ناوى شارىكە لەئىران

ئىدى: ئەوجە

ئىرو: ئەمپو

ئىكى: يەكك

ئىنا: ھىناى

ئەرباب: زانا: لىزان: زىرەك

ئەنگو: ئىوھ

ئوردى: سەربازگە

پ

بەتال مەكە: بەجى مەھىلە: واز نەھىنە

بىشى: لىرە: دارستان

بەر: روو

بەركەفتى: موكوم: پىپەھا

بەرى: بەپىيە: چۆلى

بەرى: بەپىرە: گىرفان

بلول: بلوئىر: شمشال

بازىيە: ھەلاىيە: غارىدا

بەرزە: بىز: ون بوو

بىقىت: بىتەوئىت

باژىر: شار

بشدىنە: توندىكە: قايم گرىبىدە

بعیده: بهرک: بهدهمار: بهرق و کینه

بر: بردی

به پرهوان: بهرگری

بازیه: هه لاتیه

بتهرمین: بتهرپین: بیکوژن: بیتوپیئن

بهیلله: وازیینه: جی بهیلله

بچویک: بچووک: ساوا: زاروک

برکیت: بهری: کهوت

به ن ناوی: داریکه له چیاى ده پرویت (داره بهن)

برینه: بردیتیان

بورج: روانگهی بهرز

به دلک: کۆمهک چینهک

بجه مینه: بانگ بکه

پ

په ز: مه پره یوانی سپی

پاله: کاسبکار کریکار

په لکی داری: گه لای دار

پاقژ: خاوین پاک

پر: ته ژی

په نگاندى: پری کرد، شداندى

پیگفه: له گه ل یهک . پیگه وه

په له کا ناگری: پۆلیی ناگری , سهرکه بزۆت

ت

ته خیره: چ قه ومایه چ بییه

ته ژی: پر

تپل: تلی په نجه نه نگوست

تاعون: رشانه وه و چاوقلیچییه نه خویشیه که

ترا: ترگار بادی جام

تهیر: بالنده

ته کییر: دانان

تاو دهنی: هیرش که نی

ج

جغوزی: هه له پاسی

جهی: شوین

جیک: شوین

جاحتیل: گهنج لاو جحتیل تولاز

جغزی: نه و که سه ی ئیش و کاری سلاحی ده کات (چه قماچی)

جه مه د: شه خته

جه لالا: دؤل که ند شیو

چ

چه ک: سیلاح تغه ننگ

چش: هیچ چنه

چیکر: دروست کرد، دایمه زراند

چ قیاسه: چ قه دهره، چه ند

چ که ت جیبه جی ده کریت، چی

ح

حه فت: هه فت، هه وت

حساب: خه رچی

حه یوان: ناژه ل

حوبر: مورپه که ب

قسل: به رده گئچ

حه والی: ره وانه بکه ن

حه شانديه: تتيان كرده: پريان كرد

حه لاندیه: تاواندنه وه

حه ملی: باری هه یه: باری هه یه

خدام: خزمه تکار، خولام

خاری: ژیری، بنه وه

خه زینه گه نحینه

خه لیل: براده ر، هه قال، دۆست

خه ریته: نه خشه

خۆتیک بنی: خۆت ئاماده بکه

خلاس نابیت: قوتار نابیت

خالی: به تال

خوینهك: خوینداری

خیز: زیخ

خه بهر: دهنگ و باس. له هه نده شوین به جوین دیت کاتی ده لئین (خه بهری پیم گۆت) جوینی

پیم دا.

خودان: خاوهن

د

دهرفهته: مه جاله، فرسه ته

دهعبا: درپنده

دهق: ده م، دهو

دهبینی: دیتی

دامایی: پ اما بوو

دۆت: دۆشی، مه ره که ی دۆشی

دفن: که پو. لووت

دستووریا، مؤلّت، روخسەت، ئیزن

دەزۋولە: دەزی، داو

دشیّت: دەتوانیّت: پیندەوہستی

دنگە: دنگ: بەردی گەورەگەورە

دنگ: ئامرازیکی کۆنی کوردەوارییە دانەویڵە یان پی دەکوتا وەکو (ساوار، بروش، گەنمە کوتا...) لەدوو بەردی گەورە دروست کرایە بەدەوار بەردی سەرەوہ لەسەر بەردی بنەوہ دەسوپیّن.

دەرخینن: دەربینن، بەینە دەری

دەوار: ولاغ، بەرەشمالیش دەگوتری

دشین: دەتوانن، پیّتان دەکریت

دیاری: خەلات

دەرچکە: قادرمە، پیپلکە، دەرەج

دەر: دەرگا، دەو

دەرباز کر: تیپەراند، پەراندییەوہ

دەرگەھی کەلی: دەرگای قەلا

داوۆ: دایکۆ، دادی، دایکە

دەویتن: دەیەویت، گەرەکیەتی

دەخالەت: پراو وپەخت

دەبریقیّت: بریقە دار، شەوق دەدات

ر

رینجەر: کریکار، کاسبکار

رابوو: هەستا

رونشتن: دانیشتن

رحەتی: تەناھی

رێك: رێگا، ڕهه

روح: گیان

رهخت: خهڕیته، فیشهك دان

رهقی: ههلات

رهعیته: كۆمهله، جه ماوه ر

رهواله: ئامادهیه

راكردیه: هه لێگرتیه، بڵندی كردیه

ریسا: رووت

ز

زله یهك: شه قێك، چه لاق

زه لامهك: پیاوهك، مړویهك

زۆم: عیله و عوربان

زوزان: كویستان، هاوینه هه وار

زه خمه: جوبه ی مه لاله بهر ده كه ن

زقړاند: گه پاندهیه وه، گێپایه وه

زاڤا: زاوا

زه خیره: ئازووچه، خۆراك، خوارده مه نی

فیکا فیکا: فیهه فیهه، دهنگی زوپنایه

ژ

ژێك نه كا: جودا نه كه، لێکیان نه هاوێره

ژمیژه: له میژه

س

ستینه: بستینه، وه ریگه

ساندن: وه رگرتن

ساغ بت: له خۆشی دابیت

سپیدی: به یانی، سوبانی

سلاڤ: سلاو، سه لام

سوبه هی: به یانی، سوبه یینی

سمتییه: بریتییه، کۆرتی کردیه

سه خله ت بن: توش دین

سه هریج: برکی ئاوی، برکی ئاو

سه رهدان: میوانداری

سۆتینه: سووتاندییه

ستۆلکا: ئه ستۆ، مل

سه لاله: سه ره وه، سه ردا

سیندیک: سینى، قاپ

سولحان: ئاشتبوونه وه، پیکهاتن

سه حکه نی: ته ما شاکه، بنواره

ش

شاهی: شاهینشاه

شۆل: ئیش، کار

شکیر: شاخ

شۆلکه: ریژنه

شه فی: شه و

شین کردن: به مورپه که بی ره شیان کرده وه

شۆرکه ن: دریژ بکه ن

شهگ: به و به رخه نیره ده لئین که دوو سالی ته واو کردییه سالیکی مایه ببیت به به ران

شیانه: توانیویانه: پیوه ستایانه

ع

عاجز: خه مبار، دل به خه م

عاسی: عه‌نگرایه

عه‌رزو عه‌یال: مالّ و مندال

عاسمان: ئاسمان

عه‌زمان: زمان

عه‌سکه‌ر: سه‌ریاز

عیلم: زانست

عه‌سل: ئه‌سلی، ره‌سه‌ن

عه‌مبار: کۆگا

ف

فراقین: نان خواردنی نیوه رۆیان

فر‌فر: خپ

فه‌قی: سوخته

فه‌عل: ره‌وشت

ف

فه‌کر: کردییه‌وه، لیکرده‌وه

فئجا: ئه‌وجه، ئه‌یجه

فه‌که‌ن: بکه‌نه‌وه، والابکه‌ن

ق

قه‌ول: مه‌رج

قدر: ریژ

قشه: قه‌شه (قص)

قه‌له‌سه: ره‌زیل، چاوتۆک

قالب: له‌ش، گیان، به‌ده‌ن

قه‌بییل: رازی، ره‌زامه‌ند

قه‌ومییه: رووداوه

قەبز: كېشان

قاقۆل: پەرچەم

قىرپىيە: ھاۋارى كردييە، قىراندىيە

قولپى: چوۋە

قسويز: كەم و كوپى، ناتەواو

ك

كراندىيە: خواردوويەتى، خاردى

كەلەمەك: لەقەدارىك، چلى دار

كۆتك: ئەوقايى لەدارى دروست دەكرىت

كيسك: كيسەى تووتن

كولاندىيان، قورتهكى لىدا، ھەلىكۆلايە

كېر: چەقۆ، كېرد

كۆللەك: پارچەيەك، گۆلەك، قانەك

كەلبى: رەق، كىنە دەمار

كەلبى دمدى: قەلاى دمدىم

كويز: قۆر

كولنگ: ئاسنىكى سەر تىژە، دەستكى دارە بۇ ھەلكولاندىنى شوينى رەق و توند بەكار دىت

كىفەچى: كىۋە دەچى، بۇ كوى دەپۆى

كوللك: قنچكە، برين

كەقر: كەور، شاخ

كسۆك: سەگ، سە، سپە

كر: كردييە، كردوويەتى

كۆك: جوان، شەنگ، شۆخ، قشت

كۆم: كۆمەل

كودەرى: ناۋى جۆرە قوماشىكە

گ

گه هشته: گه يشته، پيی گه يشت

گریدا: به سستی

گازی: بانگ

گه ماندییه: هیئای

گوری: زمانی ئاگری

گه لهك: زنده زور

گرتینه: گیراییه، ده سنگیر

گو: گوتی

گیزا گیز: دهنگی لیكدانی خه نجه ران له کاتی شه پ و پیكدادان

ل

له زیکه: خیراکه، زووبه

لیسیار بییه: لی سوار بوو

لوینده ری: له و شوینی، له وراستی

له عبهك: فیال، فهند

له پ: ده ست

م

مه سره ف: خه رچی

مالیی: سه رمایه

مه زن: گه و ره

مریشك: مامر

موحتاج: پیویست

مردن: مردن

مغار: ئەشکه وت

مه ن: زار او هیه که، ناوی پیوانیکه له کورده واریدا ده گوتری

مراری: مرواری

میرات: کہلہ پور

مہلہ کووت: مہلکہ زہن، فریشته

مہودایہک: ماوہیہک، بہینہک

مل: ئہستۆ، گہردہن

مہعنا: مانا، واتا

میر کی: میر، میرکی ئامیدی

میسلی: موصل، شاری نہیناوا

مہحفر: قالی، مافور، کومبار

مالشتن: مالینہوہ، پاک کردنہوہ

و

وہم: ئیمہ، ئہم

وہراندی: وہشانندی

ویکرا: تیکرا، لہگل یہک

ویری، لہویندہری

والہ: خراپ کردن، پیکدادان

وہرسیئن: بتہقینن، باوین، بہاوین

وان: ئہوان، وہکہین: بکہینہوہ، والاکہین

ھ

ھلۆ: ھہستہ، رابہ

ھہرہ: ہرۆ، ھہرۆ

ھزر: بیر، ھۆش

ھۆسا: ئہوہا

ھنگۆ: ئیوہ، ئہنگۆ

ھیلای: ھیشتیہوہ، جیی ھیلا

هۆستا: وهستا

ههيام: ماوه، كات

هجوم: ههجرش

ههلاندييا: بر دوويه تي، لئستاندييه

ههژاند: لهقاند، لقاند

هه ميا: هه موويان، گشتيان

هه تاڤ: رۆژ، تيشكي هه تاو

هه ري: ئه ري

هه ره: بهر

هه رمهينه: هه ر ئيمه ينه

هه وهل: يه كه م، ئه وهل

هه لۆره: خلۆره، ناو به تال، به ونبييه

هه افئيت: هاويشت، تبي هه لدا

هه وين: ئه نگو، ئبه وه

ن

نك: كن، لا

نه ويريت: نه شئيت، پيناو هه ستي، پبي ناكري

ناڤ: ناو

نپي: ده نكي شير

نوردی: چه ند نائيك پيكه وه ده ق كرابيت

نۆبه دار: چاودير

نيقه كه: ناوه پراست، نيوه كه ي

نخافت: شاردييه وه، دايبوشي

نەھىلە: نەوال

نازقېمەوہ: ناگە پېمەوہ

تۆكە: ئىستان، نھۆ

نمايە: نەماوہ

نۆبە تا منە: دۆرى منە، نۆرى منە، گەپى منە

نەخشى مە: پىلانى ئىمە

فەرھەنگۆكى داستانى چەتۆ كورپى فەرھۆى

ئ

ئەدا: جىبە جى

ئىخسېر: ئەسېر، دەستبەسەر، بارمتە

ئەمان: داد، ھاوار

ئەختيار: پېر، كال، پېرە مېرد

ب

بی: ئەسەر، بی ھۆ

بازی: ھەنگاو، شەقاو

بزهبر: بە خورتی، بە زۆرداری

بنيانەكەموكومە: لە خێزانیکی ناودار، خانەوادەپەکی بەرکەفتییە

بلند: بەرز

بلەزینن: زووگەن: خێرابن، لەزى بگەن

بحیلى وەزمانى: بە ھیزی دەواری

بانی: بەرزایی، ترۆپکە

برین: زام

بپهك: دەراوی ئاو

بەلا: کارەسات، نەخۆشی، بەھی

بته مامى: بدروستی

بتاقى تەنى: بە تەنیا، بە تەنى

بەژن: بالا، قامەت

بەحر: دەریا

بەپى یە: دەشتایی

پ

پەنجە: تپل، ئەنگوست، تلی

پشدين: پشت بەند

پا: ئەی، چۆن

ت

تنى: تاك، تەنیا

تەعریف: ناو نیشان، پیناسە

تەرم: مەیت، کەلەخ

نزار: بادى، ترگار، جام

تل: ئەنگوست

توخم: پەسەن، بەرەباب، تۆ

تەرش و تالان: لیستاندى مال و سامان و دەولەت بەزۆر دارى

تەنگ: كەژى يە يان ئەو قايشە يە لە بن زگی ولاغ دەبەستنه وهبۆ توندکردنى زین و مەعرەكەى دەواره كە تیرى بنى به پىی: بە و ناوچە دەشتاییە دەلین كە دەكە ویتە نیوان سە نار تاكو سنوورى سووریا

ج

جەمىن: جەمەدانى دەستروك

جەماندىا: هیناویەتى، ئامادەى کردییه

جەم: كاتى نان خواردنان

جۆم: نەورایى

جەكەمە: سۆل، پىلاو

چ

چیمەن: فریز، سەوزایى

چ گافەكی: چ وەختیک

چتۆ: چاوا، چۆن

ح

حىجز: دلتهنگ

حەوران: ناوى شاریکه له سووریا

حوسینى: زاراوہیەكە “ئیزدی بە وناوہ بانگی موسلمانان دەكەن

حسیب كرن: ژماردن

خ

خرپ: هەموو گشتى

د

دبیژن: دەلین، دەبیوت

دەرنانییا: دەری هیناوه

دەفن: کەپوو، لووت

دەختۆر: پزیشک، دکتۆر

دەلال: شوخ، جوان، قشت، کۆک، شەنگ

دیلان: داووت

دەعوا: داوا

دەئارزی: دەحەنگری، دخەزری. وشە ی خەزری واتا عەنگرا لەویپەندە کوردی یە وەرگیراوه

دەلێن (ئەگەر فەله خەزری، نەچە سەری)

دەولەت: ولات

دەولەت: مال و سامان، دەولەت مەند مەپومالآت، لەهەندی ناوچە ی کوردستان کاتی ماندی

بوون لە شوان دەکەن پێی دەلێن (بەدەولەت بی شوان)

ر

ریک: ریگا

رەفی: رەوهی و لاخان

رەقینە: هەلاتن، غاریاندا

رکیب: دوو ئاسنی چەماوویە بەقەدەر ناوهندی پێی ئادەمیزادە بەزی و مەعرەگە ی قایم کرایە

تەنکیش یان بەهەردوو تەنیشتی و لاخ شوپ دەبیتەووە بۆ سەرکەوتن و دابەزینی سەر پشتی

ولاخ بەکار دێت.

س

سوبە یە: بەیانی، سبەینی

سیفەت: روالەت

سەکنی: راوہستا، چەقی

سوالگەر: دەروژەچی

سعیرت: ناوی شارێکە لە کوردستانی تورکیا.

سویک: بازار

سیله حی: شه ره ف، که رامه ت.

سه رحه د: سه رسنور، سه رهه قارد.

سه مت: روکردن به ره و شوینیکی دیاریکراو،

سه حه ر: ئه وه ل بانگی به یان، سه ره تای ده ستپیکردنی بانگی سبه یان

ش

شوی به یان: گه زه نگی به یانی

شوبه ه: شک، گومان

شه بتیا: سووتا

ع

عه نتاب ناوی شاریکه له کوردستانی تورکیا.

عه فوکردن: لیپوردن

عه وه ل: یه که م، ئه وه ل

عوربان: زۆم

عه مبار، کۆگا

عه وران: ناوی شاریکه له سوریا

عه دلانندییا: راستی کردۆته وه

عه رد: زه وی، خاک

عه جیب: سه رسام

عیل: زۆم، کۆمه له خیزانیکی کۆچه رایه تی

عوربان: کۆمه له ره شمالیکی خاوه ن مه رومالآت

ک

که چک: کیژ، قیز، دۆت

که رخ: شوین، جیگا

که لاندی: کولاندی

که زی: په رچه م

که نگی: کە ی، چ کاتیك

کن: نک، لا

گ

گاڤهک، وهختهک، دهمهک

گرژن: دهنگی ته قه ی ده مانچه

گاز: بانگ

گران: سهنگین

گاڤ: کات

ل

لجه م: له کن، له لا

لوپری، له وینده ری

لناڤ: له ناو

لغولغوله ی: له بنه جقی، له بنه په تی

له تاوی غاری: له گوره ی غاردانی

و

وهخت: کات

وه زمان: ولاغ، ده وار

ه

هه یف: مانگ

هه لاندییا: هه لیگرتییا

هوجوم: هیرش، په لامار

هنداڤ: له سه ر

هه قار: زهوی وزار

هه زمان: ولاخ، ده وار

هنگو: ئیوه، ئەنگۆ

ننیقه: نیوه

ناس نه کردییا: نه یناسیوه.

نیوران: نیوه پۆ، نیمه پۆژ، نیورپۆ

نك:كن، لا، پال

نرڤییه: نه گه پرایته وه: نه هاتیتته وه.

ناوچه وان: ئەنی، نیچه وان.

ی

یه خسیر: دهسته سەر، دیل، بارمته..